

presentis, quæ ægrius mortem exceperunt, quæ non satis desiderarunt, nec anbelarunt ad transitum in cœlum, etc.

Denique S. Thomas, I II, Quæst. XXVII, art. 3; docet spem causare delectationem ex apprehensione boni sperati, et fiducia illud obtinendi. Obijcit deinde sibi secundo loco hanc sententiam: « Spes, quæ differtur, affligit animam; ergo spes causat afflictionem, non delectationem. » Respondet: « Nihil prohibet idem secundum diversa esse causam contrariarum. Sic igitur spes in quantum habet presentem estimationem boni futuri, delectationem causat; in quantum autem caret presentia ejus, causat afflictionem. »

13. QUI DETRAHIT ALICUI REI, IPSÆ SE IN FUTURUM OBLIGAT; QUI AUTEM TIMET PRÆCEPTUM, IN PACE VERSABILITUR. — Hebraice, qui contemnit verbum וְלִי יִשְׁחָבֵל יִשְׁחָבֵל לוֹ, id est obligat vel oppugnerat se; Baynus, perdit se; Vatablus, damnatum patietur; alii, corrumpetur. « Qui contemnit verbum, inquit, corrumpetur, vel corruptioni est sibi. » Rursum pro in pace versabitur, Hebraice est וְשִׁלֵּם יִשְׁתַּלֵּם, quod secundo, verbi potest, restructur. Unde Vatablus vertit, qui rem contemnit, damnatum capiet; qui præceptum timet, hanc restructur; Pagninus vero, contentus atiquid, corrumpetur propter contemptum ipsam; et timenti præceptum reddetur servus.

Jam primo, Aben-Ezra sic explicat, g. d. Qui contemnit verbum, id est correptionem et institutionem, ejus consilia infelicem habebunt successum et ruent; qui autem timet præceptum, id est qui Deum veretur, ideoque ejus præcepta reverentur, hic sedebit in pace, et tranquillitate fruetur.

Secundo, Hebraei ceteri, quasi dicant: Qui contemnit verbum, id est decretum vel edictum principis, hic ab eo punietur, et capite plectetur.

Tertio, melius R. Salomon, et alii passim per verbum, accipiunt legem Dei; sicque constat antithesis, curaque est sententia, quasi dicat: Qui spernit legem Dei, se obligat, id est reum et obnoxium facit iudicio, id est condemnationi et poenae transgressoribus statuta; qui autem timet, ideoque observat Dei præcepta, hic liber a poena in poenâ ipsius Deo carus, versabitur. Unde Chaldaeus vertit, qui contemnit verbum, detrimetur patietur ab eo (Syrus, destructur ab eo); qui autem timet præceptum, bonis compensabitur; Syrus, liberabitur (1).

Verum Hebraei saepe per verbum metonymice accipiunt rem verbo significatam, ut cum dicitur Luce 1: « Non erit impossibile apud Deum omne verbum, » id est ulla res. Sic verbum pro re accipit hic Noster, R. Levi, Vatablus et alii.

Jam per rem R. Levi accipit malum impendens,

(1) Et Schultens, qui contemnit verbum Dei, et verbo oppugneratur, id est, poena tenetur quæ sumitur ab his qui verbum divinum violant; sed qui reverentur præceptum, legem divinam, et restructur primum.

g. d. Qui malum sibi proxime impendens contemnit, neque consilium de illo arendo inire studet, idcirco exitum subibit, extremaque patietur; qui autem timet et observat præcepta Dei, pace fruetur, impendia sibi mala contemnens, quod in Deum spem suam coniecit.

Secundo, Baynus per rem accipit rem familiaris, g. d. Qui negligit curam rei familiaris, hic ejus jacturam patietur.

Tertio et genuine, per rem accipit rem bonam et honestam lege Dei præceptam vel probatam, puta opus honestum vel actum cujuslibet virtutis. Hoc enim exigit antithesis, quasi dicas: Qui contemnit vel detrahit rei bonæ a lege probatæ, puta virtuti, hic obligat se iudicio, id est condemnationi, iræ et vindictæ divinæ; qui autem timet præceptum, resque in eo preceptas observat, in pace versabitur. Et sic hic sensus coincidit cum Hebræo juxta tertium sensum paulo ante assignatum. Ita Baynus. Sensus, ait, est, quasi dicas: Qui rebus sacris detrahit culpando quæ a Deo sunt ordinata, vel qui detrahit et obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei transgressus, et pacem dissolvens inter homines, hic obnoxius et obligatus erit ad poenam a lege, vel a Deo transgressoribus statutam: e contrario qui servans mandatum Dei amat proximum omneque honestum, hic pacem habet cum Deo, et cum hominibus, juxta illud Psal. cxvii: « Pax multa diligentibus legem tuam. »

Hoc facit auctor Catena Græcor., qui in Septuaginta pro φραση, id est res, legens φραση, id est ordo, ordinatio, præceptum; sic vertit, qui despiciat mandatum, despicietur vicissim eo eo; qui autem præceptum reveretur, hic mente prudens est sana; sicque explicat, g. d. « Qui virtutem contemnit, ac malitiæ patrocinatur, parva refert, quia vicissim ab illa contemnetur; in ea autem intricabitur, nec injuria: rei enim natura hoc exigit, » quasi dicas: Virtus se contemntem contemnit; vice versa, eadem se honorantem et observantem honorat et observat, ac pace, id est prosperitate, reum abundantia, omnique bono cumulatur et beat.

Potest tamen hæc sententia extendi quoque ad rem malam, et intorqueri in detractores, qui vitia proximorum carpunt. Ita Lyranus: « Qui, ait, detrahit alicui rei eam vituperando, ipse se in futurum obligat ad non commendandum eam, quia sic inhoneste veniret contra verbum suum. Qui autem timet præceptum, id est transgressionem præcepti divini, in pace versabitur, nimirum in pace triplici: primo, in pace interna quoad conscientiam; secundo, in pace fraterna, quia cum proximo facit justitiam; tertio, in pace superna; quia finaliter venit ad gloriam. » Hæc Lyranus. Et Jansenius: Qui de re quapiam, inquit, male loquitur, sive bona sit, sive mala, in se in futurum obligat, quia si male loquitur de re bona, obnoxium se facit poenæ et condemna-

fioni; si autem de re mala magis se obligat ad ejus mali vitiationem, ne quod in alio culpavit, postea ob id ipsum merito reprehendatur, juxta illud: « Qui prædicas non furandum, furaris, » Rom. ii. Ita fere Beza exponit. At simplicius fuerit, et magis conveniens posteriori parti, ut intelligatur solum de detractore rei bonæ, qui proprie dicitur detrahi; qui enim ei detrahit, ipse se in futurum obligat ad poenam, reprehensionem aut defensionem, qua obligatione se iniecit in magnam perplexitatem ac animi perturbationem. Contra, qui timet præceptum divinum, quo et detractio prohibetur, et quid cuique faciendum sit accernitur, is et hic in pace conscientie animique tranquillitate versabitur, et cum hominibus quoque pacem habebit, et in futuro sæculo pacemaget æternam et inconvulsam. Qui enim aliene vitæ curiosi sunt scrutatores et detractores, pacem mentis habere non possunt: at qui opus suum juxta Apostoli præceptum probat, et ad Domini præcepta expendit, hic in semetipso habet gloriam et pacem. Hæc allusit S. Jacobus, cap. iv. 11, dicens: « Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex, » etc. Ubi varias illius loci explanationes recensui.

ANIMÆ DOLOSÆ ERRANT IN PECCATIS; JUSTI AUTEM MISERICORDES SUNT, ET MISERANTUR. — Ille versus non est in Hebræo, sed Noster eum transcripsit ex Septuaginta qui eum habent vers. 9, ubi eum explicui; in Septuaginta Romanis ponitur cap. xiv, vers. 15. Septuaginta de more secutus Syrus, viro fraudulento, ait, non erit bonum, et viri sapientis, ejus opera recta sunt, etiam via ejus ponitur in capite, id est, ut clare ex Septuaginta vertit auctor Catena Græcor.: « Filio doloso nullum obtinget bonum; prudenti autem famulo prospere sue succedent actiones, ac viæ ejus feliciter dirigentur; » idque sic explicat: « Fillum dolosum, ait, appellat hoc loco Israel; sapientem autem servum, illos, qui ex gentibus conversi in Christum crederunt, quorum ille viam tanquam fidelium sospitat, riteque dirigit. » Verum hic sensus symbolicus potius est et mysticus; nam literalis est clerus, quem verba præ se ferunt.

Obiter hic adverte versus illos, qui non sunt in Hebræo, in Vulgata Latina editione non habere numerum proprium, sed jungi versus precedenti, ejusque numero assignari, idque ut sciat, qui versus exierit in Hebræo, qui non. Talis est hic.

14. LEX SAPIENTIS FONIS VITÆ, UT DECLINET A RUINA MORTIS. — Hebraice, lex sapientis vena vitæ ad reducendum a laqueo mortis; Septuaginta, lex sapientis fons vitæ; demens autem sub laqueo morietur. Minus recte aliqui pro sapientis legunt sapienti in dativo, huncque dant sensum, g. d. Lex Dei ipsimet sapienti est fons et origo vitæ recte agende, ac moderandæ, ad vitanda et evadenda omnia mortis discrimina. Id videlicet interest sapientem

inter atque stultum, probum atque improbum, quod sapienter et probo lex vitæ agende iustitia est, a malo quidem avertens et ad bonum dirigens, stulto autem atque improbo eadem ruinaram causa existit. Nam lex præceptiva et lapsuum occasiones offert, quas stultus declinat aut necit, aut non vult. Unde fit ut ille, quom fortasse ante cognitionem legis ignoratio excusaret a crimine, jam inde cognita lege sciens ac volens peccet.

Verum Hebræa, Græca et Latina habent, lex sapientis (non sapienti) in genitivo, puta lex quæ manat a mente et ore sapientis, sive quam docet ipse sapiens. Sensus ergo est, g. d. Lex quam docet et dicit sapiens, affert vitam, ut tam ipsa quam quisvis ejus discipulus legem ejus sequens declinet, evadatque laqueos et pericula mortis. Unde Syrus vertit, lex sapientis fons vitæ vis qui declinat a laqueo mortis. Vitam accipit tum temporalem, tum spiritalem gratiæ, tum gloriæ æternam. Unde Hebræice est fons vitæ in plurali. Ita R. Levi: « Lex sapientis, ait, est fons vitæ, quod ex illa vitæ immortalitas dimanet, mortisque ruina vitetur, præterquam quod Deo sapiens ob illam peculiari est cura. » Causa est, quod sapiens doceat prudentiam et virtutem, puta prudenter, iuste sancteque vivere: prudentia autem, virtus et sanctitas causa sunt vitæ presentis et æternæ, quæ prudenter declinant pericula mortis, sibi que accersunt vitæ adminicula, atque a Deo premium vitæ longioris in hoc sæculo, et æternæ in futuro emerentur et accipiunt. Ita lex vetus a Mose sapiente dictata Judæis promissit et prestavit vitam longævam et felicem, Levit. xviii, 5. Lex vero nova a Christo dictata Christianis affert vitam gratiæ et gloriæ æternam, Joan. cap. v, 21.

Sic leges et regulæ Asceticæ et Religiosæ dictatæ a S. Antonio, Pachomio, Basilio, Augustino, Benedicto, Dominico, Francisco, assellus suis conferunt vitam sanctam, religiosam et gloriosam. Ex adverso leges et dogmata insipientium, puta hæreticorum, politicoorum, Saracenicorum, Philosophorum, afferunt mortem presentem et æternam. Talia sunt dogmata Epicuri: omne bonum et felicitatem hominis situm esse in voluptate: non esse Numen et providentiam Dei: animam post mortem non sentire, sed eum corpore interire. Et Stoicorum: omnia fieri fato et necessitate: misericordiam esse animi imbecillitatem, ac proinde non esse miserandum: sapientem posse, imo debere, se occidere, ne misere vivat: omnes Deos mortales esse, excepto Iove: non esse ignoscendum reo qui offendit: plurique similia, quæ recipiunt Actor. xvii, 47.

15. DOCTRINA BONA DABIT GRATIAM: IN ITINERE CONTEMPTE. — Hebraice, intellectus bonus dabit gratiam, sed via transgressorum dura; Septuaginta, intellectus bonus dabit gratiam, noscere autem legem, mentis est bonæ: via autem contem-

sentium in perditione; Chaldaeus, via fortis disceptationum peribit; Syrus, iter impiorum ad perditionem; Tigrina, intellectus bonus conciliat gratiam (Vatablus, scilicet hominem gratum), at via praevaricatorum dura est. Pro vorago hebraice est *תַּחַם* ethan, quod primo, R. Salomon vertit, *difficultas*, q. d. Contemplorum via, id est conversatio, difficilis et gravis est, tunc illis ipsis, tum ceteris. Secundo, Aben-Ezra, Vatablus, Pagninus vertunt, *dura*, q. d. Ita obstinati sunt contemptores, ut, licet sapiens omnes artes sapientiae adhibeat, eos tamen a criminosa via revocare nequeat. Tertio, R. Levi vertit, *aspera*, q. d. Via et doctrina praevaricatorum est aspera, perinde ac si sentibus lapidibusque esset obsita. Quarto, alii vertunt, *peritiosa et instabilis*. Quinto, Marinus in *Lexico* vertit, *via praevaricatorum fortitudo*, vel, *vis et vehementia*, q. d. Robusta, vehementes et violentae sunt actiones et mores praevaricantium. Sexto, optimo Noster vertit, *vorago*, scilicet exitii et perditionis, ut vertunt Septuaginta, Chaldaeus, et Syrus.

Sensus est, q. d. «Doctrina bona,» id est sapiens et prudens institutio et disciplina, in Dei hominumque gratiam, facileque tam docentem quam discipulum Deo et hominibus acceptum, ut consuetudinis ejus suavitate illecei ejus vitam doctrinamque capessant, imitentur, et moribus exprimant, ait R. Levi, itaque instar magistri, Dei et hominum gratiam sibi conciliat: at «iter,» id est vita et doctrina, «contemptorum,» id est qui suam doctrinam contemnunt, legemque Dei praevaricantur, est «vorago» perditionis et gehennae, in quam ipsi se suosque discipulos praecipitant. Unde Barlaam, apud Damasenum in *Historia*, cap. xii, Josaphat regi vanitatem et stultitiam peccatorum representat per parabolam hominis ab arbore pendentis, qui ex ea modicum mellis degustat, sed mox cum ea in subjectam voragine dilabitur, ubi a serpentibus, draconibus et scorpionibus devoratur. Similem peccatorum voragine per visionem spectavit S. Carpus, teste S. Dionysio Areopagita, epist. 8 ad *Demophilum*. Via ergo impiorum est ethan, id est dura, inhumana, seiva, alios devorans, horrore concutiens, et instar voraginis absorbens et perdens, ac in voragine exitii et gehennae pertrahens. Sic *Psal. LXXIII, 13*, dicitur: «Tu sicasti fluvios ethan,» id est fluvios fortes, puta profundos, voraginosos et rapaces, qui in suam voragine et abyssum omnia abripiunt et demergunt. Et *Amos v, 24*: «Torrens fortis,» Hebraice ethan, vocatur rapidus, qui omnia in suam voragine abripiit et mergit.

Porro alii aliter haec explicant. Primo, Jansenius ex mente Rabbinorum: Sensus, inquit, est, quasi dicat: Bona institutio dat hominibus gratiam, hoc est, efficit ut sint gratiosi, quia facit elementes et humanos; via autem contemnente bonam institutionem efficit inhumanos,

asperos et intractabiles, ac ob id invisos et execratos.

Secundo, Baynus, qui ethan vertit *dura*, vel *robora* per consuetudinem: Vita transgressorum, inquit, qui tenebris errorum habentibus obscuratum oculum mentis, ut male decernant, sic male agunt, fortis est et dura, difficultate corrigitur, ut qui in utroque errant intellectu, videlicet speculative, vel expandit, et practico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit caelestium et terrenarum rerum quam latum sit discrimen. Aliter: Intellectus bonus, vel qui bonus est suo intellectu et prudentia, dabit magnam gratiam aliis, et ut ipsi concipiant rectam fidem, et gratiam invenient in oculis multorum; sed contra viam et consuetudinem vivendi transgressorum, non praevalbit intellectus, quantumvis bonus, quantumvis magna doctrina: ubi obduratum fuerit cor eorum, sive vivendi modus consuetudine induruerit, ad modum semite saepius frequentata. Proverbium docet intellectum et fidem integram in primis necessariam ad sapientiam, hoc est ad probitatem vitae: haec Baynus.

Tertio, Cajetanus vertit, *intellectus bonus dabit gratiam*, id est, inquit, facilis ingenii ac morum mitis gratiam ac benevolentiam omnium conciliat; at via, id est conversatio contentementum, id est hominum protervorum et perveracium, quorum mores difficiles et acerbi sunt, est vorago, id est, in eorum conversatione subest magna et praecipua labendi occasio: qui enim cum aspero et difficili homine conversantur, sicut hi qui per asperam viam iter agunt, saepius offendunt et coincidunt. Porro lenis et mitis appellatur vir boni intellectus vel ingenii: nam sicut irasci et furere in belluarum et ferarum naturam degenerat: sic etiam mitescere et mansuetum esse homines imprimis decet. Audi S. Chrysostomum, homil. 34 in *Genes.*, ubi sic ait: «Hoc enim certissimum signum, quo internoscitur vir ratione et ingenio praeditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si mitis, si modestus et quietus, si non quasi servus ducatur et trahatur ab ira, aut ab aliis affectionibus; sed ratione vineat internos illos incompressos motus, nobilemque suam generantem servet, ne in brutorum ferociam negligentia degeneret.»

Quinto, idem Salazar, q. d. Sana et vera doctrina per semetipsam, absque lenociniis et pigmentis placet et grata est; at vero doctrina contemptorum, qui scilicet veritatem contemnunt, et fallacia dogmata tradunt, suspecta est, nemo

que et fidit: semper enim subest suspicio foveae aut voraginis, id est erroris alicujus latentis, in quem nens deduci vel prolabi possit. Verum sensum initio datum exposcit versio Vulgata, Septuaginta, Chaldaeus et Syrus.

16. ASTUTUS OMNIA AGIT CUM CONSILIO: QUI AUTEM FATUUS EST, APERIT STULTITIAM. — Hebraice, *omnis callidus res suas facit cum scientia; stultus autem manifestat, vel expandit, stultitiam*; Septuaginta, *expandit suam nequitiam*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *zepposus*, id est *insipientium*. «Astutus,» Hebraice *חָכָם* arum, id est prudens, cautus, discretus, callidus. Unde Tigrina, *cautus omnia scito* (Vatablus, *cum scientia, id est, discretionem, puta discrete) facit; stultus autem stultitiam prodit*, hoc est, ait Vatablus, *ineptus est is qui quid deceat non animadvertit, velut si quis apud imperitam plebeculam disputet de obscuris questionibus, omnia interim tenoris Dei ac fidei doctrina; Chaldaeus, omnis astuti opus est scientia; stultus autem sibi expandit stultitiam suam*; Syrus, *cum scientia omnia callidus agit; insipiens autem vane loque sermoinatur*.

Sensus est clarus, q. d. Astutus, id est cautus et prudens, omnia agit cum scientia, id est cum ratione, cum consilio, cum deliberatione, cum providentia. Antequam enim quid aggrediatur, et perse et per alios, quos in consilium adhibet, cogitat et providet difficultates, successus et exitus rei, item media quibus difficultates superari, et res conae possit: quare actiones suas prudenter et feliciter instituit, ac in omnibus suam sapientiam ostendit; at fatuus sine consilio et consiliaris temere aggreditur res vel impossibiles, vel importunas et intempestivas, vel opportunas quidem, sed per media incongrua et importuna; hic prodit, imo expandit, coram omnibus stultitiam suam: quia vel ex opere quod agit, vel ex mediis, per quae opus agit, apparet et ab omnibus agnoscutur stultus, stultique agere. Hanc gnomen superius inculcavit Salomon, cap. xii, 15: «Via stulti, ait, recta in oculis ejus; qui autem sapiens est, audit consilia.» Et cap. ii, 10: «Si intraverit sapientia cor tuum, etc., consilium custodiet te.»

17. NUNTIUS IMPII CADET IN MALUM: LEGATUS AUTEM FIDELIS, SANITAS. — Pro nuntius impius ex Hebraeo cum Aquila et Theodotus veritas, nuntius impius; et sane nuntius impius, qui scilicet impia ejus consilia defert et annuntiat, impius sit oportet: cooperatur enim ejus impietati, eamque exsequitur. Rursus: pro *legatus fidelis*, Hebraea habet, *legatus veritatem*, vel *fidelitatem, est sanitas vel medicina*. Septuaginta pro *תַּחַם malach*, id est nuntius, legentes *תַּחַם melech*, id est rex, vertunt, *rex audax incidit in mala; nuntius autem sapiens liberabit eum*; Aquila autem et Symmachus, *obscus fidei sanitas*; Theodotus, *custos fidei*. Sensus est, q. d. Rex temerarius saepe accessit alios bello, itaque ab eis captus; sed legatus vero obses missus

a republica alicujus principis, sua prudentia militans iras eorum quos accessit, liberabit eum. Verum Hebraea constanter legunt *malach*, ut id est nuntius, non *melech*, id est rex.

Igitur ex Hebraeo primo, aliqui hunc dant sensum, q. d. Nuntius impius, id est infidelis, qui infideliter et fraudulenter res a principe alicujus quolibet sibi commissas annuntiat, ut secreta ejus prodit, hic quasi perfidus et proditor a principe vel iudice, aut eo qui misit eum, punietur et plectetur; legatus autem fidelis, qui scilicet fideliter principis dominive sui jussa vel commissas annuntiat, hic sibi conciliabit sanitatem, id est incoluntiam: legatus enim fideliter sanetque legationem suam obiens, jure gentium ubique etiam apud hostes est salvus et inviolabilis. Rursus legatus fidelis annuntians consilia domini sui fidelis, id est aequa, justa et sancta, multus, et quandoque toto republicae saltem affert. Sic nuntius impius fuit Balacum, inquit R. Salomon, qui a Balac rege missus ad malodiendum Israelii, impium consilium perdendi Hebraeos per puellas speciosas dedit regi, ideoque ense Hebraeorum perit, Num. xv et xxxi; legatus vero fidelis fuit Moses, qui salvavit Israel. Legatus ergo est sanitas, id est salutaris tam sibi et domino, a quo mittitur, quam iis ad quos mittitur.

Secundo, q. d. Nuntius principis hominose impii, qui scilicet impius ejus dolos et fraudes, quibus aliis malum machinatur, annuntiat, hic iis detectis penam dabit, quod dolis et fraudibus impii sit cooperatus, q. d. Improbi legati frans tandem deprehenditur, et deprehensa plectitur: at vero legatus fidelis, qui scilicet vera, fidelia et justa sui principis vel heri mandata annuntiat, hic tum sibi, tum principi, tum republicae saltem affert. Hic sensus genuinus est Vulgatae versionis.

Tertio, noster Salazar *id fidelis accipiens ut genitivum oppositum genitivo impii*, sic explicat: «Nuntius impii cadet in malum,» id est, legatus ab impio rege aut principe missus, suo impio principi perfidus erit: illius enim consilia et rationes hostibus prodat. Id sibi vult illud: «Cadet in malum,» id est, malitiose ac perfide aget; quod perinde est ac si dicat: Princeps impius ac tyrannus ob suam impietatem et tyrannicam perfido ac proditore legato utetur. Ex adverso autem, «legatus fidelis sanitas,» nimirum principis justus et non tyranni, qui legitime et ex fide belli aequae pacis res administrat, legatus mandata sibi commissas fideliter peraget, et saltem principi, publicis autem rebus incoluntiam affert. Itaque secundum hanc expositionem principis justus ac tyranni dissimilitudinem proponit Salomon ex eo quod justus fidelibus ministris utitur, tyrannus autem perfidus ac perducibilis.

Verum *id fidelis* potius est nominativus casus. Hebraice enim *nuntius fidelitatem* idem est quod nuntius valde fidus et fidelis: atque hic opponi-

lar nuntio impii oblique et indirecte (crebra enim hic sunt antitheses non directae, sed obliquae), quia ordinarie qualis est nuntius, talis est et herus qui eum mittit: quare nuntius impii pariter est impius, ac rarisimam fideliis non nisi ab hero fideli mitti solet, juxta id quod subdit Salomon: « Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus scultorum similis efficietur (1). »

Moraliter Beda: « Legatus fidelis sanitas, » hoc est, inquit, « Catholicus quisque praedicator sanitatem sibi suisque auditoribus acquirit aeternam. » Sic Gabriel missus a Deo ad Danielelem, cap. ix, nuntians ei liberationem Israelis e Babylone, et adventum Messie post septuaginta hebdomadas, Danieli languenti robur et sanitatem, totique populo laetitiam et salutem attulit. Sic idem Gabriel missus a Deo, et annuntians B. Virgini Deiparae conceptionem Verbi aeterni, illi totique orbi salutem apportavit. Idem fecere Angeli pastoribus annuntians Christi navitatem, ideoque concepnentes: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis, » Luc. ii, vers. 14. Idem praestant ceteri Angeli, qui ex officio sunt angeli, id est nuntii fideles Dei ad homines, juxta illud: « Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium, missi propter eos qui hereditatem capient salutis, » Hebr. i, 14.

Sic legati fideles Dei ad homines salvandos fuere omnes Prophetae et Apostoli: Apostolus enim graece idem est quod latine legatus, missus a Deo in mundum, uti de Isaia patet cap. vi, de Jeremia, Ezechiele et ceteris patet ex initio prophetiae eorumdem. Florum dux et princeps fuit Christus a Patre missus ad redemptionem generis humani, qui proinde ait, *Isaia* lxi, 4: « Spiritus Domini super me, eo quod Dominus unxit me, fulei unctandum mansuetis misit me, ut medefineri tritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis aperiorem. » Vide ibi dicta. **DE EGESTATE ET IGNOBIA ET QUI DESERIT DISCIPLINAM UTI ACIES ACQUIESCIT ARGUENTI, GLORIFICABITUR.** — Pro *disciplinam* hebraice est מוסר *musar*, id est instructio, correptionem, castigacionem, qualis est puerorum, quorum appetitus et levitates ab instructore corrigendi et castigandi sunt.

Sensus est clarus, q. d. Qui deserit disciplinam et correptionem, quia vult suae libertati et concupiscenti indulgere, hic incidit in egestatem et ignominiam, tum quia indulgens ventri et veneri, etc., exhaurit suas opes, et sibi probrum accersit; tum quia probrum esse pervicacem, et nolle acquiescere bene monenti et consulenti: quare qui ob pudorem non vult corripri, in majus incidit dedecus, ob quod magis pudefiet; pudor

(1) Nuntius impius, perfidus, qui quod sibi commissum est, mala fide exequitur, incidit in malum, meritum fert perditionem aut negligentiae penam; sed legatus fidelitatem, fidelis, est sanatio, salubris et sibi ipsi et iis a quibus mittitur.

rem ergo minorem fugiens incurrit in majorem. At qui humiliter et modeste acquiescit arguenti, et juxta ejus monita sua vita resequat, morsque corrigi, hic utique glorificabitur, quia gloriosus est parere bene consulenti, aequo ne morosus recte componere. Denique Deus honorantes se honorat et dedecorantes dedecorat; quare servantibus suam legem et disciplinam opes et gloriam impertitur, spernentibus vero eam egestatem et ignominiam immittit. Ita explicat S. Augustinus in *Quest. novi et veteris Testamenti*, cap. xxxiv, quanquam hic liber non sit S. Augustini, sed in fide suspecti auctoris: forte Hilarii Diaconi Romani, qui Luciferi schisma propagavit, uti solerter conjicit Bellarminus, *De Script. Eccles.*, in *Ambrosio et Augustino*.

Pro qui *deserit* hebraice est פורע *pora*, id est qui dissolvit, evacuat, enervat. Rursus פורע non est in Hebraeo; ac pro *egestas et ignominia* verbi potest, *egestatem et ignominiam*. Hebraea enim minima, quia caret casibus, quolibet casu verti possunt. Unde Septuaginta sic vertunt, *paupertatem et ignominiam auferit disciplinam*. Vice versa Chaldaeus sic, *pauper, et qui ignominiosus est, deserit disciplinam*; et Syrus, *paupertas et tribulatio disciplinam irritam reddunt*; et Symmachus, *egestas et ignominia dissolvit correptionem*. Utrumque verum, utrumque congruum. Discipline enim, puta virtutis et honestae vite, individuus comites et aessele sunt opes, pudor et honor, qui fugant egestatem et ignominiam quasi individuos comites vitii, vitaeque inhonestae, sibi e diametro oppositos. Sicut enim virtus gignit pudorem, ita vitium gignit impudentiam, quae causa est ut pudor et virtus deseratur. Cum enim quis perficit frontem, induitque impudentiam, uti faciant pauperes, mendici et infames, tunc abijci pudorem, ejusque comitem disciplinam et virtutem. Vice versa, qui abijci pudorem et virtutem, fitque impudens et viliosus, hic statim adsciscit sibi vitii comites paupertatem et ignominiam. Summa, sicut egestas et ignominia dissolvit et fugat disciplinam, sic vicissim disciplina et virtus dissolvit fugatque egestatem et ignominiam. Hinc virtute praeditus fit dives et honoratus, vitiosus vero fit pauper et vilis; ac vice versa, sicut honorati et opulenti induunt honestatem et virtutem, sic pauperes mendici et viles induunt vitium, tractantque res dedecoras, probrosas et infames: quia pudorem, qui a scelere retrahit, perdidit.

Parallelae Salomoni sunt haec sapientum gnoma. S. Chrysostomus, serm. *De disciplina*: « Corropeo pudorem immittit; pudor autem a crimine detrahet. » Aristoteles, *Problema*, 6: « Pauperes et infames non pudefunt. » S. Ambrosius, lib. *I De Officiis*, cap. xviii: « Est verecundia pudicitiae comes, cujus societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regendae castitatis pudor est comes; qui si praetendat ad ea quae prima pericula sunt, pudicicam temerari non sinat. » S. Bernardus in *Declarat.*

« Impudentia et frontositas, cum obduraerit, ut non paveat, non haereat, non contremisecat, ea jam demum desperatio est. » S. Gregorius Nazianzenus in *Paromet. ad Olympiadem*: « Prolixus exstincto subneat mala cuncta pudore. » Quocirca illa impii C. Caligulae Imperatoris vox: « Ego nihil in natura mea magis probo quam invencundiam, » carnifice potius quam Caesare digna habita fuit. Diogenes pudorem aiebat esse « virtutis tincturam, » teste Laertio in ejus Vita. Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, « ut domi parentes, in vita obvios, in solitudine revererentur seipsos. » Pudor enim juvenes optime detrahet a peccando, qui nusquam non adest, si quis reveretur seipsum. Ita Laertius, lib. V, cap. v.

19. **DESIDERIUM, SI COMPLETUR, DELECTAT ANIMAM: DETESTANTUR STULTI EOS QUI FUGIUNT MALA.** — Hebraice, *desiderium factum, vel existens dulcescit animam, et abominatio stultorum recedere a malo*: sicut abominantur sues reduci a caeno, in quo gaudent voltuari. Pro *si compleatur* hebraice est ניהו *nia*, quod R. Levi, Cajetanus, Pagninus, et alii vertunt, *fructum, contritum*, a nomine הוה *houa*, id est fractio, contritio: unde vertunt, *desiderium fructum, vel cupiditas debilitata dulcescit animam*; hancque dant sensum: cum cupiditas debilitatur et elomatur, mens et spiritus delectatione perfunditur, eo quod imperium suum in illam exercet, eamque sibi subesse cogat; hoc autem stultis est invisum: aere enim ferunt quod cupiditabilibus obsequi velentur, et se a male agendo contineri desiderant. Verum *nia* idem est quod *factum, completum, non fractum et eversum*; est enim participium passivum a radice הוה *houa*, id est *fulit, existit*. Per *desiderium* ergo accipe bonum duntaxat et honestum; hoc enim exigit antithesis stultorum, qui detestantur eos qui fugiunt mala. Unde Chaldaeus vertit, *desiderium honestum suave est anima*; et Septuaginta, *desideria piorum* (ita Romana legentes ἀγαθῶν; male ergo Complutenses contrarie legunt ἀκαθῶν, id est *impiorum*) *delectant animam*; *opera autem impiorum longe a scientia*; Syrus, *inquinatio iniquorum divulsa a scientia* (1).

Sensus ergo est, q. d. Desiderant justi honesta, puta facere bonum et recedere a malo, idque op-

(1) Jarchius: Optata cum alicui eveniant, jucundissimum ei est, atque adeo stultis pro abominatione est a malo recedere, quia suave est illis cupiditates suas explere. Paulo artificiosior est Rosenmullerus: « Nobis, inquit, *desiderium et abominatio* sibi opponi videntur, et ita quidem, ut prius illud ad oppositi deo justo desiderio et viro bono intelligendum sit. Cum ergo justa et bona optata viro bono accidunt, id ei quam suavissimum est, quod bonum quod desideravit fiat; at stulti et improbi, quum nihil boni optent, abhorrent malum declinare, indeque ipsi se dulcedine illa privent, qua frui possent, si malum fugerent. Opponitur igitur piis et prudentibus, qui boni, quod optarunt, compotes facti, eo oblectantur, stulti et impii, qui quum studium virtutis abhorreant, desiderio suo frustrati acerbe dolent. »

tant tam alius quam sibi; quare cum hoc desiderio completur, eumque audiunt quippiam ab aliis honeste et sancte gestum, hoc ipso mire delectantur et recreantur: vice versa, impii desiderant inhonesta, puta facere malum, et recedere a bono; quare delectantur pios, qui fugiunt mala, et amant impios, qui mala secedunt. Timent enim, si crescat piolorum numerus et robur, ne regnum impietatis, quod ipsi amant, debilitetur et evertatur; quare cum crescente impiorum numero et robore illud crescit, gaudent et delectantur. Eadem ergo res quae delectat impios, contristat pios, nimirum virtus crescens delectat pios, contristat impios; crescens vero vitium delectat impios, contristat pios. Sic videmus haereticos conhistari Catholicorum augmentis et victoriis, gaudere vero cum haeretici sibi similes dominantur et triumphant; vice versa, Catholici de Catholicorum prosperitate et incremento gaudent, dolent vero de haereticorum felicitate.

Causa est, quod desiderium est quasi fames et sitis animae, quae esurit et sitit rem desideratam. Sicut ergo sit famelicus comedit mel, et sitibundus bibit nectar, illo plane reficitur, restauratur et recreatur: sic pariter, si fames et sitis desiderii satiatur praesentia et gustu rei desideratae, mens mira dulcedine afficitur et delectatur, juxta illud Christi, *Matth. v*: « Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. » Et illud *Psal. xli, 1*: « Quemadmodum desiderat Cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea ad Deum fontem (ita Hebraei, licet Latini multi legant faciem Dei, » etc. Jam sicut eo major est salis et voluptas comedentis et bibentis, quo major fuit ejus fames et sitis, sic pariter quo majus est desiderium, eo major est delectatio complementi illius, puta dum illud completur et perficitur. Hinc Beati, qui summe desiderarunt in hac vita frui Deo, eo viso et possessa summe delectantur. Mensura ergo desiderii praesentis est mensura delectationis rem adeptam subsequentis.

Porro Septuaginta, qui vertunt, *desideria piorum delectant animam, opera autem impiorum longe a scientia*, hunc dant sensum, q. d. Pii non tantum exterius opera bona exercent, sed et interiorius mentem ornant piis sanctisque cogitationibus et desideris, quibus mire pascentur et delectantur; at impii quia non tantum interiorius mala cogitant et desiderant, sed et exterius opere ea porpetrant, hinc longissime absunt a scientia, scilicet practica, hoc est a prudentia et virtute.

20. **QUI CUM SAPIENTIBUS GRADITUR (Hebraice, ambulat; Septuaginta Romana, συμπεριπατεῖς, id est simul ambulans; Complutenses, συμπεριπατεῖς, id est qui circumferuntur), SAPIENS ERIT: AMICUS STULTORUM SIMILIS EFFICIETUR.** — Hebraice est elegans paronomasia ידעו כסלים ודעהו אהלים *verbo aestimam tero*, quod primo, Chaldaeus vertit, *qui societatem habet*

cum stultis, malum erit ei; Syrus, laedetur; R. Salomon, effringetur, vel collidetur. Secundo. Vatablus, quia cum stultis amicitiam jungit, malo afficitur. Tertio. Paganus, qui amicus est stultis, conteretur; R. Levi, associatur. Quarto. Hayus, socius stultorum male vel nocenter agit. Quinto. Cajetanus, comes stultorum frangetur. Sexto, alii, pasceris stultis, vel qui pascitur et convivatur cum stultis, confringetur. Hebraeus enim ירוסא significat et male agere et malo affici: ירוסא enim malum tum culpae quam poenae significat. Septuaginta pro ירוסא legentes ירוסא pro ירוסא ירוסא, legentes ירוסא ירוסא, id est cognoscitur, vertunt ירוסא ירוסא; (Complutenses legunt, ירוסא ירוסא, id est qui una circumvertitur; Scholastes, ירוסא ירוסא, id est qui simul errat), id est, ambulans cum insipientibus agnoscitur. Sed legendum est ירוסא, id est malo afficitur. Denique Noster solenter ירוסא vertit, similis erit, quia ירוסא derivat partim a ירוסא, id est malus fuit, vel malo affectus fuit, partim a ירוסא, id est anteus, socius exstilit, id est similis fuit; amicus enim amicus est similis, socius socio. Sepe enim adines verborum imperfectorum affinitum, qualia sunt ירוסא et ירוסא, apud Hebraeos commiscuntur, unumque ab altero inflexionem aut significationem mutuauerunt. Et hoc exigit antithesis, aequae ac paronomasia, ירוסא, ירוסא, g. d. Amicus mali amicus et similis erit ei in malo et stultitia.

Sensus ergo est manifestus, g. d. Qui familiaris est sapientibus, id est virtus prudentibus et probis, cum eisque conversatur, hic prudens probusque evadet; qui autem conversatur cum stultis, id est imprudentibus et improbis, hic pariter fiet imprudens et improbus. Fere enim tales evadimus, quales sunt illi quorum consuetudine oblectamur. Collocutio enim et conversatio crebra et frequens sua sensu, suos affectus et mores ei, cum quo versatur, etiam nescienti sensim instillat, imarrit et imprimit, praesertim si unus alterum amat et redamat, ejusque dictis et factis delectatur et gaudet; perinde ac qui ambulans in sole, ejus radiis etiam nescii affluunt et incalescent; sic qui in aere frigido versantur, ejus frigus tacite excipiunt; aer enim ubique nos comitatur, et per respirationem attractus intima hominis viscera penetrat, eisque suum calorem vel frigus impertit.

Porro circumferatur vel circumvertitur significat eum, qui versatur cum socio quo oblectatur, ad omnes nutus ejus, affectus, motus, actiones se flectere, accommodare et circumvertere, ut, si probus sit, omnes ejus probos mores; si improbus, omnes ejus improbitates imbibat. Majus enim est contagium mali quam boni; facilius enim afficitur et addiscitur vitium quam virtus. Unde videmus unam ovem scabiosam inficere ceteras; ac unum gulosum, superbum, luxuriosum, maledicum, impium ceteros quibuscum versatur, ef-

ficere gulosos, superbos, luxuriosos, maledicos, impios; cum ex adverso multi casti vix unum incestum efflicere queant castum, ac multi humiles vix unum superbum efflicere queant humilem, et ita de reliquis. Sic modicum mellis, myrrhae vel absinthii, totum laetis vel vini, quidam et mellis, poculum amarum efficit; cum ex adverso integrum poculum mellis vix vitrum myrrhae vel absinthii dulcoret. Vitium enim est fel, virtus est mel. Significat ergo Sapiens societatem et conversationem esse rem maximi momenti in alterutra parte, utpote ex qua pendeat probitas vel improbitas, et consequenter aeterna hominis salus vel damnatio. Quocirca parentes filii, praecipitores discipulis, confessarii penitentibus ante omnia inculcent, ut, si animam salvare velint, fugiant consortium improborum velint basiliscum, capient vero societatem proborum velint unicuique salutis asyllum. Nam, ut ait ex Isidoro Beda in Locis communibus, cap. LXII: « Sicut multa bona habet communis vita sanctorum, sic plura mala affert societas malorum. Melius ergo est habere malorum odium, quam consortium; sicut enim optandum est ut boni pacem habeant ad invicem, sic optandum est ut mali sint ad invicem discordes. » Quocirca praecare monet S. Gregorius Nazianzenus, carm. 50 Nicobuli ad filium:

No tibi qui vitis sceleris conjungis scabellum: Namque etiam firmos pestis gravis occupat artus. Non tu virtutum tribus, sed dedecus ipse Accipies, vitium atque inficere profanus.

Et Comicus:

Talis quis esse putatur, qualis est solatitas. Sed non morantur una nox, dies; bonus, malus. Vix diurnam discrepantiam moram contubernia. Vix una domo moratur cum potatore sobrius. Vis fieri sapiens? sapientis contubernio utere. Numquam coeunt vitia ipsa cum virtutibus. Periculis cum serpente luctas.

Et alius:

Claudicare discas, uni si vel claudo asseveraria. Conversatio honorum de malo facit bonum: Fermentumque item farinae vix suam commutat. Nil nisi stridulum et servili contubernio trahas. Pestilens malorum contubernia nihil. Consorcio redderis improbi improbus. Mores trahuntur cuique a conversantibus. Vis nosse regem? familiares nascio.

Patet in Roboam, III Reg. XII. « Non rus, ait, bonos reddit, neque urbs malos, sed bonorum et malorum commercia. Quare si vis tibi bonos et non malos evadere liberos, mitte non in agrum, sed ad Philosophi domum, quo et ipsi comineantes honestatem didicerunt. Constat enim exercitatione virtus, neque ultra se in animos hominum ingerit quemadmodum malitia. »

21. PECCATOES PERSEQUITUR MALUM. ET JUSTI RETRIBUUNTUR BONA. — Septuaginta, eos qui peccant

persequantur mala; et justos apprehendunt bona (1). « Malum » accipit tum culpam, tum potius poenam, supplicii et vindictae. Culpa enim admissa persequitur eum qui illam admisit, jugiterque ejus conscientiam stimulat, pungit, angit, cruciat, ut hinc criminis sibi conscius paveat, trepidet, et carnificem vel vindictam Dei meticulosus expectet. Unde S. Basilii apud Antonium in Melissa, parte I, serm. 16: « Sicut, ait, umbra corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestas facinorum repraesentant imagines. » Sic in Vita Patr. legitur umbram pueri ab homicida occisi jugiter homicidam, etiam jam monachum effectum, fuisse persecutam, ac ejus imaginationi perpetuum se stitisse, dixisseque: « Cur me occidisti? » ita ut monachus angore et taedio victus, monasterio egressus, ultra se judicii plectendum traderet. Hoc conscientie flagellum nemo impius evadit. Unde Poeta:

Evasisse putas quos diri conscia facti Mens habet attentos, et surdo verberare cadit, Occultam quatenus animo tortore flagellum?

Et alius:

Hi sunt qui trepidant, et ad omnia fulgura pallent.

E contra, « justus confidit ut leo. » Praecare Patens in Panegyri. Theodosii Imperatoris, cap. XLII: « Habet vires, ait, habet nescio quos internos mens scelerata carnifices, aut ipsa sibi carnificem conscientia est. » Et Quintilianus, Declam. XV, § 18: « O tristis, ait, recordatio! O tormentis omnibus conscientia gravior! » Et Chrysologus, serm. 45: « Ruit, destruitur, stare non potest, quem conscientia destitit, impellit reatus. » Philostratus, lib. VII De Vita Apollonii, cap. VII: « Conscientia est que homines punit, cum se male operatos vix recogitant. Eadem enim Furiarum poenas apposit Oresti, quando adversus matrem insanit. » S. Augustinus in Psalm. XXXVI: « Quisquis inalus est, male secum est. Torqueatur necesse est; sibi ipsi tormentum est. Ipse enim est poena sua, quem torquet conscientia sua; fugit ab inimico quo poterit: a se quo fugiet? » S. Gregorius, in Psalm. CXLII: « Nulla est major afflictio quam conscientia delictorum. Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si male conscientie tribulationem perferens, in arcano cordis non invenit Deum, ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret? » Vice versa, magnum iustorum bonum et premium est testimonium bonae conscientiae, tempus fructuose expendere, sanctae puritatis operam dare, Deo in tranquillitate se sinceritate vacare, ait Eusebius Emisenus, et ex eo Dionysius hic.

Pena vero et vindicta Dei, aequae ac iudicium hominumque, persequitur peccatorem, ut merita ab eo supplicia exigat. Justitia enim Dei nullum

scelus sinit abire impunitioni, ac vice versa nullum bonum sinit iremuneratum. Unde Beda in Proverbiis: « Ante Dei vultum nil pravi constat inultum. » Et Poeta: « Raro antecedentem scelerum deseruit poena clauda; noxa caput sequitur. » Igitur sicut praetor persequitur fures ut suspendat, sic vindicta persequitur peccatorem ut plectat. Notum est emblema rhinocerotis de vindicta:

Rhinoceros stimulis et vix pungentibus ras Colligit, accensus sed satiare nequit; Sic tandem in fontes Nemesis divina refundens, Majori in penam fessore tarda venit.

Praecare Proverbia, lib. VII Adversus Paganos, cap. XXII: « Provocat, ait, penam suam obliviosa malitia. Impietas enim flagella quidem externea sentit; sed a quo flagellatur, obdurata non sentit. sic et sentit nocens prius carnificem quam videt. » Et: « Nemo iniquus est, a tergo cui non est poena sua. »

22. BONUS RELINQUIT HAEREDES FILIOS, ET NEPOTES: V ET CUSTODITUR JUSTO SUBSTANTIA PECCATORIS. — Hebraice, bonus hereditate faciet filios filiorum, et recondit justo facultates peccantis; Septuaginta, et thesaurizantur justo divitiae impiorum; Syrus, peccantium divitiae quas non vidit orbis. Haec sententia clara est, et significat non quid semper, sed quid crebro vel subinde fiat, praesertim in veteri Testamento, qui promissa erant a Deo bona temporalia. Quare tunc committitur vir bonus et probus bonorum suorum haeredes relinquat filios et nepotes, praesertim si illi patris bonitatem sequerentur, ac tam paterna probitatis quam substantiae essent haeredes. Idem nunc quoque saepe fit. Mali vero et improbi saepe bona sua non transcribunt in posteros et nepotes, praesertim si injusto parte sint, juxta illud:

De male quaesitis non gaudet tertius haeres.

Imo non raro Deus custodit, id est, recondit et transcribit justo substantiam peccatoris, ut quidquid ab eo relictum est, in usus justis transferatur, juxta illud: « Improbus preparabit, et justus induet. » Dico non semper id fieri, sed crebro, vel subinde, quia crebro contrarium quoque fieri videmus, scilicet bonos a malis rebus suis spoliari, juxta illud Hebr. x, 34: « Rapinam honorum vestrorum cum gaudio suscepistis. » Exempla hujus sententiae sunt in Jacobo fidei, cui Deus dedit pecudes et opes Laban infidelis soceri sui, Genes. XXXI, 9; in Hebraeis, qui egredientes Aegypto jussu Dei, multo accipientes ab Aegyptiis vasa aurea et argentea, etc. ac deinde retinuerunt, Exod. xi, 33; de quibus proinde dicitur Sap. x, 19: « Ideo justi tulerunt spolia impiorum. » Idem, duce Josue, expugnantes terram Chanaan, opes et bona Chanaanearum occupaverunt. Sic haec haeretici non raro juxta jura Civili et Canonica privantur bonis suis, illicque dantur Catho-

(1) Hebr. Sed justos remuneratur bonum, felicitas.

Heis In Codice Theodosiano, lib. XVI, tit. v, sunt leges Honorii et Theodosii 43, 52 et 54, in quibus præcipitur edificia, prædia, et loca quæ ad conventicula Donatistarum vel aliorum hæreticorum antea pertinuerant, ab Ecclesiis Catholicis vindicari, vel eisdem sociari debere; quas cum velut injustas Catholicis objiceret Petilianus Donatista, sic eadem ex hoc Salomonis loco respondet S. Augustinus, lib. II *Contra Petilianum*, cap. XIII: « Si autem, ait, de rebus vel locis Ecclesiasticis, quos tenebatis et non tenetis, querimini, possunt et Judæi se justos dicere, et iniquitatem nobis objicere, quia locum in quo impie regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundum parem Domini voluntatem Catholici tenent? ad omnes enim similes, id est ad omnes impios et iniquos, illa vox Domini valet: Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur tibi facienti justitiam. An frustra scriptum est: Labores impiorum justi evenit? Quapropter magis mirari debetis quod adhuc tenetis aliquid, quam quod aliquid amisistis. » Et cap. LXIX, cum objiceret Petilianus: « Dictum est: Non concupisces rem proximi tui. Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis; » respondet S. Augustinus: « Et si quæ jam præcis possidere cœpistis, quia nobis oblata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscentiam aliena, quia illius imperio ejus sunt omnia, facta sunt nostra, et juste nostra sunt; vos enim his utabimini ad præcisionem, nos ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi objicere alienæ rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia ea terra male utebantur, expulsi sunt; et ipsi Judæi, a quibus ablatum est regnum, secundum verba Domini: Et datum est genti facienti justitiam, possunt objicere alienæ rei concupiscentiam, quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant. » Que omnia ex S. Augustino translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 23, *Quest. VII, can. 2.*

Hinc gnoma antistropha est illa cap. XXVIII, vers. 8: « Qui concervat divitias usuris et fœnore liberali in pauperes congregat eas. » Ubi plura hæc de re dicam.

Mystice Beda et Baynus: Vinea et substantia ecclesialis, id est Dei lex, gratia et Ecclesia cum cæteris bonis olim Judæis reposita, ab eis tanquam malis agricolis ablata, Genibus locantur in sanguine Christi justificatis, *Matth. XXI, 33* et seq. Sic in gradatam et apostolatam traditoris Jude successit justus Matthias. Hinc dicitur *Apoc. III, 11*: « Tene quod habes, ut semo accipiat coronam tuam. » Vide ibi cetera.

23. MULTI CIBI IN NOVALIBUS PATRUM: ET ALIIS CONGREGANTUR ABSQUE JUDICIO. — Hebraice, *multus cibus in sulcis, vel in aratione capitum; et est congregatus vel consumptus absque judicio*. Quæ verba variè varie explent et explicant. Hebreum enim *רַסְרִים* *rascim* tam capita, id est patres et primo-

res, quam pauperes significat. Rursus *מִסְפָּה* *mispe* tam congregari, quam assumi et perdi significat. Primo ergo Cajetanus sic vertit, *multus cibus sulcis capitum, et est consumptus in non judicio*; sicque explicat, q. d. Aliquis ager profert fruges multas, et aliquis invenitur consumptus absque judicio, id est absque ratione, et hic sit consumptus, non ille; intellige de judicio et ratione humana: Deus enim non sine judicio hæc dispartientem facit, quam sæpe videmus accidere.

Secundo, Aben-Ezra, R. Salomon et Vatablus vertunt, *plurimum cibi est in novali pauperum; ubi vero non agitur cum judicio, inopia est*. Aut sic, et est qui perit ob non jus, id est, eo quod non rite colit agrum suum, quia non servat leges consuetas colendi agrum. Hebreum enim *מִסְפָּה* *mispat*, id est judicium, significat rationem, ritum, legem, jus, consuetudinem. Chaldæus *perit non ad agrum, sed ad hominem, puta agricolam, refert, qui perit et ad egestatem pervenit, eo quod bono judicio in colendo agro sese non exerceat*. Unde vertit, *multus cibus evenit pauperi, et est qui præter jus mortem appetit*. Baynus vero optime *perit ad cibum refert, sive annonam; hæc enim frequenter agricolis perit, dum non legitimo tempore dispensatur, vel dum hæredibus parum frugis relinquuntur*. Sic sensus erit, q. d. Multus cibus erit pauperibus, quando terra semina credent, eandemque diligenter colent cum judicio, puta juxta leges agriculturæ; nam, ut dixit cap. XII, vers. 11: « Qui operatur terram suam, salabitur panibus. » Sin sine judicio perperam et negligenter terram colant, perdentur fruges ipsius, ipsique fame peribunt. Unde Isidorus Clarus sic eare vertit, *multi cibi in novalibus pauperum; illi autem qui perditur, est absque judicio*, hoc est, inquit, qui in agro suo in tempore omittit debita exercere officia arandi, occandi, sarriendi, mendi, etc., illius novale nihil profert (1).

Huc facit apologus agricolæ et filiorum apud Æsopum: « Agricola quidam, ait, vita excessurus, ac volens suos filios periculum facere de agriculturâ, vocatis ipsis ait: Filii mei, ego jam e vinea discedo, vos autem si que in vinea a me occullata sunt, quesieritis, invenietis omnia. Illi igitur rati thesaurum illic defossum esse, omnem vineæ terram post interitum patris defoderunt, et thesaurum quidem non invenerunt, sed vinea pulchre fossa multiplicem fructum reddidit. Afabulatio. Fabula significat laborem thesaurum esse hominibus. »

Mystice, noster Salazar et alii hæc ad eleemosynam referunt, q. d. Pauperes utique arva sunt arata, iterata et novata, quæ, cum eleemosynarum semen exceperunt, uberrimos fructus afferunt. Quapropter « aliis congregantur absque ju-

(1) Maner, *multum cibi est, suppeditat novale pauperum, ager ab his recens cultus arvo labore; et sunt qui perierunt, quanvis divites, injustitia.*

dicio, » nimirum cibi, q. d. Illi prorsus judicio amente carent, qui cum possint divitias suas in pauperes spargere, et se cum ipsis in cœlum transferre, eas aliis congerunt et asservant. Unde S. Ambrosius, lib. De *Nabutha Israelita*, cap. VII, ad illa verba, *Servate vobis ad justitiam, Osee cap. x*: « Esto, ait, spiritualis agricola; sere quod tibi prosit: bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fractus uberioras quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multipliciora que dederis? Tibi proficit, quidquid inopi contuleris; tibi crescit, quidquid in pauperes erogaveris; seminatur in terra, germinat in celo; plantatur in pauperes, apud Deum pullulat. » Et S. Basilius, hom. In *descentes avaros*: « Sicut, ait, frumentum in terram cadens lucrum proficiunt præsiti, sic et panis in esurientem proiecius. » Similia plura habet S. Chrysostomus, hom. 42 et 55 in *Genes.* et hom. 5 in *Matth.*

Tertio, Septuaginta et Syrus per *novalia* intelligunt annos, eo quod singulis annis agri arentur et noventur, ut sit metalepsis, similis illi Virgilii:

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.

Insuper per *rascim*, id est capita, accipiunt justos, qui apud Deum hominum sunt capita et primores. Denique per *cibus accipiunt opes*; unde vertunt, *justi faciunt in divitiis annos multos cum voluptate* (ut habent Septuaginta in *Catena Græcæ*), *injusti autem pericula brevi*; Septuaginta vero, *multi anni divitiis proficiunt, et homines penitus perierunt*. Juxta Septuaginta ergo hic versus coheret precedenti, cumque explicat, et per auxesin amplificat, q. d. Justi non tantum bonorum suorum hæredes relinquunt filios et nepotes, sed et ipsi longævi per multos annos bonis suis fruuntur; injusti vero adeo non relinquunt bona sua hæredibus, ut et ipsimet brevis futuri sint ævi, brevique tam vita quam bonis sint spoliandi.

Quarto, alii vertunt, *multus cibus in novalibus principum est consumptus absque judicio*. Sensus est clarus, q. d. Principes multa habent prædia, ex quibus magnas quidem fruges et opes colligunt; sed quia eas sine judicio, id est sine discretionem, temere in famulos, asseclas, parasitos profundunt et consumunt, hinc pauperes remanent et nudi, perinde ac si prædia tanta non haberent.

Quinto, Noster optime vertit, *multi cibi in novalibus patrum; et aliis congregantur absque judicio*. Ubi imprimis nota: *Novale est novus ager, idque tripliciter: primo enim novale dicitur arum tunc primum ad sementem processum, ait Servius. Unde Virgilius, Eclog. 4*:

lapis hæc tam culta novalia miles habebit?

Novale ergo est pratium vel sylvæ, cum excisis arboribus sentibusque ager fit, arandoque subigitur. Secundo, novale est quod alternis annis seritur. Unde Varro: « Qui intermittitur, a novando novalis ager dicitur. » Tertio, quilibet ager, dum

arando quasi innovatur, novale dicitur. Unde Festus: « Novale, ait, est ager novæ relictus sementi. » Et Servius: « Novale, ait, est nova terra, quæ per singulos annos renovatur per semina. »

Tursum pro *aliis*, tredecim codices legunt, *alii*; cui lectioni favent Hebræa et Chaldæa. Hebræice enim est *est est מִסְפָּה mispe*, id est congregatus (cibus) absque judicio. Si ergo legas *alii*, antithesis est clara. Sensus enim, ait Jahnus, est, q. d. Multos cibos parant sibi filii ex novalibus patrum suorum, hoc est, si insistant laboribus patrum et eorum diligentiam amulentur, quia cibi sic questus divina benedictione multiplicentur. At sunt alii cibi, id est alii cibi sunt, qui a plerisque congregantur injuste, non cum debito judicio, quia scilicet non discernant, et quomodo debite cibi parandi sint, juxta habentes sive per fas, sive per nefas, sive honeste, sive inhoneste congregent; et quomodo injuste parata mox dilabuntur. Docet ergo hæc sententia juxta hunc intellectum quosdam sibi colligere prave et honeste, alios imprudenter et inhoneste.

Verum quia codices Romæ emendati ceterique passim habent *aliis*, non *alii*, quæ lectio etiam consentit Hebræo; *mispe* enim significat contraria, scilicet congregare, et auferre sive adimere. Unde congregare subinde in Scriptura sumitur pro auferre et perdere, et congregatio vocatur mors et perditio, ut Osee IV, 3: « Et pisces maris congregabuntur, » id est auferentur, deficient, morientur, ut vertunt Septuaginta et Chaldæus. Causa hujus phrasæ et significacionis ibidem assignavitur cibi, qui aliis congregantur, Hebræice vocantur *mispe*, id est ablati, adempti, perditii, quia que aliis congregantur, hæc ab hero auferuntur et adimuntur, itaque congreganti perent. Et sic hic sensus eodem modo, quo secundus paulo ante datus, qui est plarium Hebræorum, et est qui perit defectu justitiae; vel, ut Tigurina, ubi vero non agitur cum judicio, *inopia est*. Sensus ergo est, q. d. Sunt qui, cum multos cibos habeant ex patrum suorum novalibus, id est arvis et agris arando innovatis et excullis, hoc est, cum victis eis abundet ex prædiis opibusque paternæ hereditatis, tamen hæc omnia ab eis absque judicio, id est stulto et imprudenter aliis congregantur, q. d. Tam stulti sunt plerique, ut quod eis a patribus relictum est, eo non utantur sibi, sed idipsam aliis stulte congregent, quia scilicet prodigi sunt, et sua in alios profundunt, vel negligentem et improvidi sinunt sua perire, et ab aliis occupari. Significat ergo hæc paterfamilias, prædia optima parentum sæpe a filiis profundi et dissipari, eo quod careant judicio et prudentia ea excolendi, conservandi, et frugaliter dispensandi. Sic videmus ampla patrimonialia everti, cum hæredibus parum frugi, vel improvidis, aut incuriis relinquuntur, cum scilicet illa que parentes industrii magno labore congregarunt, filii prodigi dilapidant, et recordes dissipant; unde illud tri-

tum: « O quam magnum vesticum est parcimonia! » Hinc patet hanc gnomen: « Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque iudicio, » parallelam esse illi que antecessit: « Bonus reliquit heredes filios et nepotes, et custoditur iusto substantia peccatoris. » Peccator enim est, qui absque iudicio aliis, praesertim iustis, sua congregat.

Mystice Beda, et ex hoc Dionysius, in *novalibus*, inquit, id est in *libris, doctrinis, exemplis, patrum sunt matris alimoniae spirituales, quae altis sine iudicio congregantur, dum quis talia praedicat proximis, nec tamen ipse proficit inde, neque reficitur mens.* Sic S. Gregorius, in *initio Moral.* cap. 1. et in *initio Dialog.* fatur se exemplis et alloquiis Sanctorum atque ad virtutem excitari, ideoque se eorumdem vitam in *dialogis* scribere. Idem de se testatur S. Bernardus, serm. 14 in *Cantic.* Vide nostrum Alvarez de Paz, lib. V *De Perfectione.* part. II, cap. xxiii.

Pari modo hanc paremiam applices sacerdotibus, pastoribus, predicatoribus, qui in novalibus, puta in doctrina, scriptis et gestis S. Petri, S. Pauli, S. Augustini, S. Leonis, S. Gregorii, etc., magna spiritus et doctrinae alimenta et fomenta habent; sed nonnulli quibus magis sapit caro et mundus quam spiritus, haec laicis legenda, rumindanda et exerecenda relinquunt. Simili modo Religiosi copiosa et delicata spiritus alimenta sibi reposita habent in novalibus patrum suorum, puta in regulis scriptis et exemplis fundatorum, patrum, antecessorumque suorum, v. g. S. Antonii, S. Basilii, S. Benedicti, S. Bernardi, S. Francisci, S. Dominici, S. Ignatii, S. Xaverii, etc.; sed qui tepidi vel torpidi sunt, haec aliis, etiam saecularibus, imitando relinquunt, qui proinde praecedent illos in regno Dei cum magno ipsorum probo et confusione, iuxta illud Christi, *Matth. xii. 41*: « Viri Ninivite surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione Jona. Et ecce plusquam Jonas hic, » etc. Et cap. xi, vers. 21: « Va tibi, Corozain! va tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissus erit in die iudicii, quam vobis, » etc.

Aliter hanc paremiam explicat Lyranus: « Multi cibi in novalibus patrum, quia patres antiqui, ait, suis laboribus colerunt terras prius incultas, quae deuntur novalis; et sic multiplicati fuerunt eis in sustentatione sequentium. Et aliis congregantur absque iudicio, id est absque labore, id est, quia non sequuntur talia quasi mercedem laboris sui, in quo est quaedam executio iustitiae, quae proprie est iudicium. Mystice exponas de cubis mentis: quia antiqui patres et philosophi multum laboraverunt in inventione scientiarum et artium, quibus posteri reficiuntur

absque tali labore. » Haecque Lyranus *idem* sequitur Hugo.

Aliter et noster Salazar, qui putat agriculturam, velut artium innocentissimam et utilissimam, conferri et praeferi mercature, q. d. Optima et iustissima parandarum copiarum industria est in agris colendis, qua parentes ad filios locuplelandos uti debent; qui bene admodum cum liberis suis agunt, si illis amplios fundos et praedia ad culturam hereditario jure relinquunt. « Et aliis congregantur absque iudicio, » nimirum aliis rationibus aut artibus cibi, id est facultates, congeruntur liberis sine iudicio, hoc est iniuste, et contra fas fraude et injuria. Nam mercatura et negotiatio fraudibus atque injuriis plurimum subjacet, agricultura vero innocentissima ars est.

Symbolice idem (licet ipse patet esse sensum litteralem) per *novalia patrum* accipit filios, q. d. Arva et agri parentum sunt filiorum mentes, quas parentes bonis praecipulis et disciplinis arare et seminare debent, ut eos dignos facultatum suarum heredes relinquunt. « Et aliis congregantur absque iudicio, » id est, si quis pater aliis quam his rite cultis et institutis filiis congerit congregatque, is eisdem imprudens est et veors. Facit id pater, qui magis intendit congerendis opibus et praediis, quae filio relinquat ut eum diet, quam invigilet ejus institutioni, disciplinae et virtuti. Talis enim filius carens disciplina nescit opibus sibi relictis uti, sed eas prodiget, et in meretricie ac parasitos consumet, quibus proinde ea pater congregavit, non filio. Sic Plutarchus, tract. *De Liberis educandis*: « Sicut in agrorum, ait, cultura bonam esse imprimis terram oportet, tum seminandi peritiam agricolam, denique bona semina: pari modo terre filium, agricolae praepceptorem, seminibus studiorum institutiones et praepcepta assimilabis. » Et S. Chrysostomus in epist. I ad *Timoth.* homil. 9: « Vis, ait, filium relinquere divitem, bonum illum ac benignum esse doce; ita enim rem familiarem etiam auctorem facere poteris. Quod si malus ille fuerit, etiam infinitam substantiam relinquant, non illi custodem reliquisti. Rursus filiis non recte institutis praestat quidem pauperes esse quam divites; paupertas enim vel invito coeret, atque intra virtutis limites continet. Opes vero ne volentes quidem pudice ac temperanter vivere sinunt, verum exorbitare faciunt atque pervertunt, masculique innumeris subjungunt. »

24. QUI PARIT VIRGEM (Septuaginta, *baculo*), ODIT FILIUM SUUM; QUI AUTEM DILIGIT ILLUM, INSTANTER ERUDIT. — Hebraice, qui prohibet vel abstinere virgum suam, odit filium suum; et qui amat illam, manicat, id est mane querit illi castigationem, mane illum castigat; Septuaginta, *diligenter erudit*; Scholiastes, *diluculo adhibet ei castigationem*; S. Hieronymus, qui autem diligenter corripit, diligit. Sensus est clarus, q. d. Qui non castigat filium peccat-

tem, ne eum affligat, videtur id ex nimio ejus amore omittere; at revera hic non est amor, sed odium, quia causa est ut filius fiat ignavus, reuelis, improbus talisque quem pene necessario pater aversari et odio habere debeat. Unde illud:

Blenda patrum aegres facit indulgentia natos.

At qui vere et cordate diligit filium, hic assidue eum erudit, nebr. *רָצָה לְאָרָה*, grece *καθαίρει*, id est instituit, format, corripit, et cum opus est flagellat, ut vitia reseret, virtutes inserat.

Hinc praclare Hugo Victorinus, *Inst. monast. ad a. ritus*, cap. x, ait, « disciplinam malorum desideriorum esse carcerem, frenum lasciviae, elationis jugum, domare intemperantiam, levitatem consistingere, incompressos animi motus suffocare. »

Sed cur Hebraea addunt *mane* vel *diluculo*? Respondeo primo, quia matutinum tempus maxime opportunum est institutioni, doctrinae et disciplinae; mane enim viget mens, animus, ingenium. Ita R. Salomon et Aben-Ezra.

Secundo, quia quod mane discit filius, illius memor est, illudque retinet et facit per totum deinceps diem; quare matutina disciplina est illi monitor et cautio usque ad vesperam, ne quid mali committat.

Tertio, mane, id est a pueritia, a prima aetate: haec enim est velut aurora totius vite. Ita R. Levi.

Quarto, quia mane animus est sedatior et tranquillior, inquit Jansenius, ut non ex ira quae jam deferbit, sed ex ratione delicta praecedentis diei corripit et castigat. Simili modo Deus quos amat, castigat, juxta illud cap. iii, vers. 12: « Quem diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complaceat sibi. » Quare sicut maximum signum est odii et indignationis Dei, cum non corrigit peccatores, sic maximum amoris indicium est, cum eos castigat, juxta illud *Psal.* xxviii, 8: « Deus tu propitius fuisti eis, et ulciscens, in omnes adinventiones eorum. » Et II *Machab.* vi, 13: « Et enim multo tempore non sincere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. »

Salomonem de more sectus Ben-Sira in *Sententia* sic pronuntiat: « Aurum indiget percussione, et puer verberationis, » hoc est, aurum tundi debet, et puer verberari. » Quod si ferula pareas, fit aequum et inutilis, perinde ut aurum minus utile existit, nisi malleo in certam formam eudatur. Scholiastes explicat hoc modo: Ut aurum, si illud iudas, magis fulget; sic puer, si eum verberes, evadit melior. Nam, ut argilla, ita rudis aetas, in quaevisque duas partes, sequitur; at ubi obduruit ingenium, haud facile in aliam refingitur formam. Quocirca sapienter praecipit Salomon ne puerum castigatione, cum opus est, privemus, *Proverb.* xxiii, 13. Quoniam amentem habet cordi stultitiam, quam virga castiga-

trix propellit, ait cap. xxii, vers. 15. Proinde, qui filium amat, castigationem maturat, inquit cap. xii, 24, quae ei sapientiam conciliat, ait cap. xxix, vers. 15, et sibi animi voluptates, ibid. vers. 17. Postremo, quod maximum est, filii animam ab inferno defendit, ait cap. xxiii, vers. 14.

Singulares in liberorum institutione fuere Lacones sive Spartani, de quibus Plutarchus in *Laconice*: Apud Laedemones, inquit, puer absque quopiam castigatus, si querelam ad patrem detulisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium emendasset; siquidem ex institutione majorum habebant hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui cujusquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidemquam imperaret inhonestum. Prima etas, quoniam non dum sentit quid turpe, quid honestum sit, verberibus eget. Solent autem pueri a praepceptoribus censi apud parentes queri de crudelitate eorum a quibus castigati sunt. Ea res, quoniam minuebatur aliorum seniorum auctoritatem, hanc fenestram occluserunt liberis suis, ut omnium seniorum eisdem esset in pueros auctoritas quae patribus. Themistocles, quoniam adolescens feroci mutabilique ingenio videbatur, mirantibus multis molles dicere solebat. « Asperos et indomitos pullos in optimos equos evadere, si quis illis adhibeat disciplinam rectamque institutionem. » Ita Plutarchus in ejus Vita. Idem ei pedagogus dicere solebat: « Nihil mediocre futurus es, o puer; nam, aut magnum bonum eris Reipublicae, aut magnum malum. » Generosa enim indoles, si accedat recta institutio, magno bono est patriae: sin ad vitia degeneret, ingens affert malum. Ita Plutarchus in *Themistocle*. Demetrius Phalereus, adolescentum fastuosorum sublimitatem dicebat in educatione amputandam esse, sed relinquendam sobrietatem. Docuit vir sapientissimus haec ingenia non esse desperanda, sed quod redundant in institutione recidendum esse. Ita Laertius, lib. V, cap. v.

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTER AUTEM IMPIORUM INSATURABILIS. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae* (id est desiderii sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); *venter autem impiorum deficit, vel egebit*; Septuaginta, *animae autem impiorum egeat*. Baynus *si deficit* sic exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robor stomachi conservat, ut ad satietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut ebrius aspernetur, nec cibum vix sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.

Alii, *deficit*: Quia, inquit, *pari* ex avaritia, ut opes augeat, non avertit vesi ad saturitatem, sed fame ventrem intrantem conficiunt.

Verum alium sensum poscit versio Vulgata, q. d. Justus comedit usque ad satietatem, satiatque animam, id est animae suae famem et deside-

ritum, tum quia prudens et liberalis, suisque fraternaliter et temperanter utitur ad justam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturet, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit ut justus alimenta ad saturitatem necessaria sibi conquirit, utque haec eum sufficienter alant, saturent, roborent, exhibeant ad melius sua munia obeundum, Deoque servendum. «Impiorum» autem «venter insaturabilis est,» quia eorum fames et gula non satiatur, sive quia nova semper pluraque et magis delicata appetit, ideoque est inexplebilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde hebraice est *deficiat vel egibit*. Hinc et *insaturabilis* sumi posset pro *insaturatus*, q. d. Venter impiorum non saturatur, sed egestate et fame conficitur. Sic *incredibilis* sumitur pro *incredulo*, ad Titum 1, 16; Baruch. 1, 19; Ezech. 1, 36, et alibi. Sic et Jeremias, cap. xv, 18, ait: «Plaga mea desperabilis (id est desperata) renuit curari.»

Tres ergo causae sunt cur justus saturaretur: *prima*, quod labore sibi parat victum quo saturatur; *secunda*, quod moderetur saae gula per temperantiam; *tertia*, quod Deus ejus laboribus et frugibus benedicat, eisque virtutem satiandi et nutriendi tribuat. Totidem causae sunt cur impius non saturaretur: *prima* est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; *secunda*, quod gula sua indulgeat: gula autem est insatiabilis. «Initium vitae hominis aqua et panis,» ait Ecclesiasticus xix, 28; gulosis autem non sufficiunt tot genera fructuum, leguminum, herbarum: quaeruntur novi in mari pisces, novae in terra ferae, novae volucres in aere, saginantur altilia, atque his nova miscentur aromata, nova condimenta, et gula irritamenta infarcuntur. *Tertia*, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledicat, vique nutriendi et satiandi adimat, et quasi exsufflet, juxta id quod minatur, Osce cap. iv, 10: «Et comedent, et non saturabuntur;» et Aggeus cap. 1, vers. 6: «Seminastis multum, et inbilistis parum; comedistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operuistis vos, et non estis calefacti; et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.» Vide ibi dicta.

Sic manna satiabat justos, imo dabat eis omnem saporis suavitatem, Sapient. xvi, 20; impiis vero movebat nauseam, Num. 11, 4.

Haec sententia saepe vera est in bonis corporalibus, sed semper in spiritalibus.

Unde allegorice S. Hieronymus haec accipit de cibo verbi Dei quo pascitur Ecclesia. *Andi eum in Amos cap. vii, sub finem:* «Ex quo intelligimus, ait, quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pulcritudinem, eam tamen mori, omnes abire virtutes, quia non comederunt verbum homini, quod qui comederit, saginatus ejus (Cibo audiet per Salomonem: Justus comedens saturat animam suam; anima autem impiorum esuriat. Et David cantabat: Juvenis fol, et seauti; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quarens panem. Quanti Martyres in persecucionibus perierunt fame, et indignerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit panis, qui de caelo descendit: quem qui comederit, nec esurire poterit, nec sitire.»

Tropologie Dionysius: Justus, inquit, spiritalibus se reficit alimentis, et animam suam replet piis affectibus. Venter autem impiorum insaturabilis, id est cor eorum terrenis non satiatur, imo instar hydropicorum quo plura acquirunt, eo plura desiderant, ac sicut hydropicus crescit ex potu sitis, sic ipsis ex adeptione crescit affectio. Unde Seneca: «Inopi, ait, pauca desunt; avaro omnia.» Restringendus est igitur venter, id est cordis desiderium et aviditas. Et Hugo Cardinalis: Justus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam, venter autem impiorum insaturabilis. Et mox: Venter impiorum est cupiditas, quae insatiabilis est, sicut dicitur Eccl. cap. v: «Avarus non impletur pecunia. Et multis de causis est insatiabilis: *Prima* est, quia nec habet fundum: est enim quasi saepeus pertusus. *Secunda*, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu cibi, id est divitiarum. *Tertia*, quia nihil eorum quae cupit, mittitur in hunc ventrem. Cupiditas enim in corde est, ubi pecunia intrare non potest: quomodo ergo extinguere potest famem cordis pecunia in arcam missa? *Quarta* est, quia hujusmodi cupida non sunt impletiva cordis humani, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim deliraret, qui comeret arcam implere sapientia, quae illius omnino capax non est, sic certe multi delirant, qui cor humanum conantur implere pecunia. *Quinta* est, quia omnia hujusmodi concepta vana sunt, et potius faciunt vacuitatem quam repletionem, juxta illud Genes. 1: «Terra autem erat inanis et vacua.» Haec Hugo.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Enim de varis sapientia et stultitia proprietatibus: prudentiam quolibet status vite ordinare; eandem commovere ad misericordiam, et affectiones moderari; imprudentiam autem et vitia perdere filios Adae.

1. Sapiens mulier aedificat domum suam; insipiens exstructam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicietur ab eo qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiae; labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est: ubi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quærit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentia. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. 10. Cor quod novit amaritudinem animae suae, in gaudio ejus non miscbitur extraneis. 11. Domus impiorum debetur, tabernacula vero justorum germinabunt. 12. Est via, quae videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. 16. Sapiens timet, et declinat a malo: stultus transiit, et confidit. 17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebant parvuli stultitiam, et expectabant astuti scientiam. 19. Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum. 20. Etiam proxima suo pauper odiosus erit: amici vero divitum multi. 21. Qui despicit proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. 22. Errant qui operantur malum: misericordiae operantur bonum. 23. In omni opere erit abundantia: ubi ~~est~~ est parvitas, ibi frequenter egestas. 24. Corona sapientium, auribus eorum: fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberat animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filius ejus erit spes. 27. Timor Domini fons vitae, ut declinet a ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carnis, sanitas cordis: putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expellitur impius: sperat autem justus in morte sua. 33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet. 34. Justitia elevat gentem: miseros autem facit populus peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.

1. SAPIENS MULIER AEDIFICAT DOMUM SUAM: INSIPIENS EXSTRUCTAM QUOQUE DESTRUET.— *Haec* mulier sapientia est, quae aedificat domum suam, id est vitam suam, ut dicitur in Ecclesiastico xvi, 1: «Sapientia aedificavit domum suam, et stultitia (id est stulta, per stultitiam suam) destruit eam. Unde Chaldeus, quae sapientia est inter mulieres, etc. Septuaginta, sapientes mulieres aedificant domos, imprudens autem demolita est suis manibus. Per domum accipe familiam et rem familiarem, puta filios, filias, ancillas, servos, eorumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua fit ut annona, vestibus caeterisque rebus abundent, ac opes et praedia adaugeant. Haec enim praestat sapientia materfamilias, ut patet cap. xxxi; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum, cap. ii, 5, erudire adolescentes, ut viros suos ament, filios suos diligant, 20